

Peer Reviewed Referred
and UGC Listed Journal

An International Multidisciplinary
Quarterly Research Journal

ISO 9001:2008 QMS
ISBN / ISSN

AJANTA

ISSN 2277 - 5730

Volume - VIII, Issue - I, January - March - 2019

Impact Factor - 5.5 (www.sjifactor.com)

Is Hereby Awarding This Certificate To

नरेंद्र ईश्वर घरत

An Recognition of the Publication of the Paper Entitled

जी.ए. च्या स्त्रीप्रधान कथेची वाङ्मयीन वैशिष्ट्ये

Ajanta Prakashan,
Jaisingpura, Near University Gate,
Aurangabad. (M.S.) 431 004

Mob. No. 9579260877, 9822820877 Tel. No.: (0240) 2400877,
ajanta1977@gmail.com, www.ajantaprakashan.com

Editor
Vinay S. Hatole

Peer Reviewed Referred and
UGC Listed Journal
(Journal No. 40776)

ISSN 2277 - 5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume-VIII, Issue-I
January - March - 2019
Marathi Part - I

Ajanta Prakashan

IMPACT FACTOR / INDEXING
2018 - 5.5
www.sjifactor.com

CONTENTS OF MARATHI PART - I

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१	मोबाईल व आजची तररुणपिढी प्रा. डॉ. मारोती बालासाहेब भोसले	१-४
२	जी.ए. च्या स्त्रीप्रधान कथेची वाङ्मयीन वैशिष्ट्ये नरेंद्र ईश्वर घरत	५-९
३	मराठी साहित्यातील विशेष, विलक्षण व विक्षिप्त प्रा. डॉ. रजनी लुंगसे	१०-१५
४	सावित्रीबाई फुले आणि आजची स्त्री प्रा. डॉ. खंदारे एस. पी.	१६-१९
५	पाणिनीय संस्कृत व्याकरणाचा परिचय पेठकर गणेशकुमार सोपानराव	२०-२२
६	भारतीय स्वातंत्र आणि महात्मा गांधी असहकाराची चळवळ डॉ. बी. व्ही. डोंगरे (पाटील)	२३-२५
७	भारतासमोरील आव्हाने : निरक्षरता सह. प्राध्या. बळीराम किसन राऊत	२६-२८
८	भारतीय लोकशाही आणि सुशासन प्रा. डॉ. तिडके केशव दत्तराव	२९-३१
९	स्थानिक स्वराज्य संस्था (वर्धा जिल्हा विशेष संदर्भ) प्रा. विनोद मुडे	३२-३५
१०	भारतीय संविधान व स्त्री विद्या हिरामण देते	३६-३९
११	भारतीय संविधान आणि स्त्री स्वातंत्र्याची वास्तविकता प्रा. सुजाता केने	४०-४४
१२	स्त्री-मुक्ती चळवळ प्रा. कु. सरिता रघुनाथराव बुटले	४५-५०
१३	राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांची साहित्य भाषाशैली प्रा. प्रल्हाद दत्तराव भोपे	५१-५७

CONTENTS OF MARATHI PART - I

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१४	राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचे मानव संसाधन विकासातील योगदान प्रा. डॉ. विजयकुमार महादेव गवई	५८-६१
१५	चंद्रपूर जिल्ह्यातील लोकसंख्यावृद्धी व संरचनेच्या बदलत्या स्वरूपाचे भौगोलिक अध्ययन प्रा. विलास क. काळे डॉ. वाय. वाय. दुधपचारे	६२-६५
१६	संत साहित्यातील समाज प्रबोधनाचे स्वरूप प्रा. डॉ. सुषमा एम. लोखंडे	६६-६९
१७	प्राथमिक स्तरावर कार्यरत शिक्षकांचा समावेशित शिक्षण विषयक विचार : एक अभ्यास डॉ. कदम व्यंकट काशिनाथ	७०-७५
१८	ग्रामीण साहित्यातील शेतकऱ्यांचे आक्रंदन - संवाद शेतकरी मित्राशी एक आकलन प्रा. पसरकल्ले समाधान	७६-७९
१९	पाली साहित्यातील सम्यक समाधी मार्ग प्रा. डॉ. रजनी भिमराव गोडाम	८०-८४
२०	मानविअधिकार व वंचितांच्या समस्या प्रा. डॉ. संजय काशीनाथ मगर	८५-८८
२१	दलित जाणिवा शब्दांकित करणारी निसर्गांकित कविता : मोहाडी प्रा. प्रल्हाद दत्तराव भोपे	८९-९६
२२	भारताची स्त्री सक्षमिकरण एक काळाची गरज विजय सुधाकर बुधे	९७-९९
२३	सावित्रीबाई फुले व स्त्री शिक्षण प्रा. कु. सरिता रघुनाथराव बुटले	१००-१०७
२४	साहित्य पर्यावरण प्रा. डॉ. आचोले पी. बी.	१०८-११६
२५	आयुर्वेदिक औषधी उद्योगांद्वारे उत्पादनांच्या विपणन व जाहिराती करीता वापरण्यात येणाऱ्या माध्यमाचे अध्ययन प्रा. हरेश टि. गजभिये	११७-११९

❧ CONTENTS OF MARATHI PART - I ❧

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
२६	पौगंडावस्थेतील बालकांच्या भावनिक विकासावर दूरचित्रवाणीचे होणारे परिणाम (एक अध्ययन) कु. पुर्णिमा मेश्राम प्रा. डॉ. माधुरी ना. कोकोडे	१२०-१२३
२७	भारतीय प्रजासत्ताकात म. गांधीजीचे मौलिक योगदान कु. ऋतुजा पांडुरंग बावचकर	१२४-१२५
२८	प्रजासत्ताक भारत व म. गांधीजीचे शिक्षणविषयक विचार डॉ. रेखा आर. बने	१२६-१२७
२९	स्वयंसहायता गट आणि विकास प्रा. डॉ. अवधरे जयेश मो.	१२८-१३९
३०	भारतातील स्त्री मुक्ति चळवळींचा इतिहास कांवळे पांडुरंग पंढरी	१४०-१४३
३१	जनसंपर्क : संकल्पना व जनसंपर्काचे बदलते स्वरूप गणेश वासुदेव पानझाडे	१४४-१४७
३२	स्त्री मुक्ती आंदोलनाची गंगोत्री सावित्रीबाई प्रा. श्रावन ब. कापगते	१४८-१५१

२. जी.ए. च्या स्त्रीप्रधान कथेची वाङ्मयीन वैशिष्ट्ये

नरेंद्र ईश्वर घरत

श्री बिंझाणी नगर महाविद्यालय, उमरेड रोड, नागपूर

साठोत्तरी मराठी कथा साहित्यविश्वात प्रतिभाषाली कथाकार म्हणून जी. ए. कुलकर्णी यांचा विचार करावा लागतो. त्यांनी अतिषय कलात्मकतेने कथांची निर्मिती केली. त्यामुळेच त्यांच्या कथा विविध वैशिष्ट्यांनी परिपूर्ण अशा आहेत. त्यांची भाषापैली अतिषय प्रत्ययकारी, संवेदना प्रधान, काव्यात्मक, प्रतिमा – प्रतिकबहुल आणि चित्रमयी अशी आहे. म्हणूनच जी. ए. च्या कथा मराठी कथाविश्वात आपले स्थान कायम ठेवून आहे. कथा शीर्षकापासून तर कथेच्या शेवटापर्यंत भाषेचा जो प्रवाह एकओघानेच वाहत असतो त्यामुळे त्यांची कथा एकसंध अशी वाटते.

जी. ए. च्या कथेतील काही वाङ्मयीन वैशिष्ट्ये पुढीलप्रमाणे सांगता येतात.

1) उत्कृष्ट भाषापैली

जी. ए. ची एक विषिष्ट भाषा आहे. ती साधर्म्यवैधर्म्यवाचक शब्दांनी बनलेली आहे. त्यांच्या कथेत घटनांचे, प्रसंगाचे, स्थितीचे, दृष्यांचे नुसते एकपदरी वर्णन येत नाही तर एका वस्तूचे ते दुसऱ्या वस्तूशी नाते जोडतात आणि त्या दोन समोरासमोर ठेवलेल्या वस्तूंमधून एक नवीनच अर्थ निर्माण करतात. भाषेच्या साहाय्याने एक कथात्म अवकाष उभा करून त्यात पात्रांची व घटनांची उपस्थिती दर्शवितात. जी. ए. च्या भाषापैलीविषयी गंगाधर गाडगीळ म्हणतात, “ जी.ए. ची भाषापैली अत्यंत प्रत्ययकारी आहे. ही भाषापैली संवेदनाप्रधान, संवेदनाचित्रे निर्माण करणारी, त्यांच्याद्वारे बोलणारी आहे. त्यांच्या कथांतले भावनांचे, विचारांचे चित्रणही मुख्यतः या संवेदनचित्रांच्याद्वारेच केलेले असते.”¹ जीवनाविषयीचा एक विषिष्ट दृष्टीकोन आणि त्यानुसार रूप घेणारी त्यांची भाषा ही जी. ए. च्या कथेचा अविभाज्य घटक होय.

उदा. :- “घुंगूर किणकिणून गप्प झाले, त्याबरोबरच त्यांच्या आयुष्यातील एका धुंद कोपऱ्यात नाचणारी पिठी जोगतीणीची केवडयासाखी पावले व त्यांच्या भोवतालचे घुंगूर यांचा आवाजही बंद झाला. देवबाभळीच्या उग्र, मादक, निकोप वासाची विठी अषाच सावल्यांची चित्रे असलेल्या चांदण्यात ज्या ज्या वेळी त्याला आमराईत भेटत असे, त्यावेळी त्याचे सारे शरीर पुरुषभर दिवटीप्रमाणे धगधगीत पेटत असे. आता नुसते वण राहिले, त्यातील घुंगूर – आवाजाची वेदना बधीर होऊन संपून गेली.” (बळी, पारवा, पृ. 81)

2) काव्यात्मकता

जी. ए. च्या कथेची विविध रूपे न्याहाळतांना त्यांची कथा काव्यात्मक पातळीवर जातांना दिसते. कवितेमध्ये लक्षणेला महत्त्वाचे स्थान असते परंतु हेच लक्ष्यार्थ जी.ए. च्या कथेत जलवलयसारखे पसरत व विस्तारत जातांना दिसतात. सर्वसाधारणपणे, “ त्यांच्या कथासृष्टीला तलम काव्यमय वातावरणाचे वावडे आहे. पण कधी कधी त्यांच्या लेखणीतून ते आपोआप टिबकते. कदाचित त्यांनी स्वतःला अभिप्रेत असलेले दुःख आणि वेदना यांना उठाव देण्यासाठी काव्यात्मकतेचा उपयोग केला असावा.”² त्यामुळे त्यांची काव्यमय शैली एखाद्या वस्तूचे, प्रसंगांचे, घटनेचे वर्णन

काव्यात्म पातळीवर करतांना दिसून येते. या काव्यमय भाषेमुळे कथेला बोजडपणा न येता त्या अधिक वाचनीय होतात.

“अवकाळी मृग आला,
करुणा आली त्या म्हातारीला
जवळ बसे, नाव पुसे—
ती त्या बायकोला
'माझं ग नाव कृष्णाबाई'
असचं देव बोलला” (राधी, रक्तचंदन – पृ. 60)

अशा काव्यमय रचनेतून शब्दांचे वाच्यार्थ ओलांडून त्यातील आषय व्यापक होत जातो.

3) नादमयता

दैनंदिन व्यवहारामध्ये प्रत्येक व्यक्ती नादांचा उपयोग अर्थ व्यक्त करण्याकरीता करीत असतो. शब्दांना ज्याप्रमाणे अर्थ असतो त्याचप्रमाणे नाद सुद्धा असतो. शब्दांचा उच्चार व्यक्ती करीत असतांना उच्चारत न्हस्व, दीर्घ, आरोहित, अवरोहित, आघातयुक्त उच्चारणाचा वापर करतो. या सर्वांनी मिळून शब्दांची नादरचना घडत असते. शब्दांची नादमयता, ओळींच्या मांडणीतून निर्माण होणारी शब्दरचना अर्थघटकांना परिपूर्णता प्राप्त करून देते. उदा :- “पहाट व्हावी, पहाट होऊ नये या तालात रात्र आपल्याच गतीने सरकत होती..... कुरकुर, खोकल्याचा आवाज, कर्कष ओरडणे, संवेदना बधिर झालेले कोरडे डोळे, लाल सुईसारख्या वेदना आणि उफाडयाचे शांतपणे झोपी गेलेले रसरशीत तृप्त मांस. पहाट व्हावी, पहाट होवू नये.” (रात्र झाली गोकुळी, पारवा, पृ. 35) “विविध भाषांगांचा आणि वाचांगांचा 'तोल' सांभाळतांना जी.ए. स्वतःचा असा 'ताल' सहजगत्या साधतात. हा ताल म्हणजे तिचा अंतर्नाद असतो आणि त्यामुळेही तो काव्याशी जवळीक जोडत असतो.” हे पंडित आवळीकरांचे मत ग्राह्य धरण्यासारखे आहे. कारण जी.ए. च्या कथेतील काव्यमय भाषा ही त्या त्या कथेतील निसर्ग घटकांशी व मानवी भावनांच्या विविध आंदोलनाशी नाते सांगणारी आहे.

4) प्रतिमा – प्रतीके

ललित साहित्याच्या भाषेतील महत्त्वपूर्ण घटक म्हणजे प्रतिमा होय. संवेदनांचे साहय नसतांना जीवनाचे जीवंत चित्रण वाङ्मयकला ही प्रतिमांच्या माध्यमातून साकार करीत असते. म्हणून ललित साहित्यातील आषयाचे सारभूत तत्त्व म्हणून प्रतिमेला अत्यंत महत्त्वाचे स्थान प्राप्त होते. प्रतिमा ही मुख्यतः भावसंक्रामक व काही प्रमाणात विचारसंक्रामक असते, तर प्रतीक मुख्यतः विचार संक्रामक व ज्ञानसंक्रामक असतात, असे सांगून स. त्र्यं. कुल्ली म्हणतात, “एका विषिष्ट दृष्टिकोनाचा आविष्कार करणाऱ्या प्रतिमेस प्रतिक असे म्हणता येईल. प्रतिमांच्या निर्मितीचा आधार जीवन आणि सृष्टी यांची अनेकता हा असतो. म्हणून प्रतिमा जीवनातील सुटया क्षणांचा समुच्चय असतात. याउलट प्रतीक जीवनातील सूक्ष्म आणि खोल अशा 'एकते'वर आधारित असते. म्हणून प्रतीकाचा एक पदर नेहमी परंपराधिष्ठित व समाजसापेक्ष असतो, जीवन प्रवाहाशी अनुबंध राखणारा असतो.”³ जी. एं. च्या सर्वच कथा उत्तम प्रतिमांनी भरलेल्या आहेत. दृक, नाद, गंध, स्वाद, स्पर्श अशा प्रतिमांतून पात्रांचे व्यक्तिमत्त्व व हावभाव नेमकेपणाने टिपतात.

उदा.

१. "ते हसणे लखलखीत निळ्या सूरीच्या पात्याप्रमाणे तिच्यासमोर तरंगू लागले." – दृक प्रतिमा (भेट, पारवा, पृ. 110)
२. "पण ती गाऊ लागली की, मला पैजण वाजल्यासारखे वाटू लागतात" –नाद प्रतिमा (भेट, पारवा, पृ. 108)
३. "देवबाभळीच्या उग्र, मादक, निकोप वासाची विठी." – गंध प्रतिमा (बळी, पारवा, पृ. 81)
४. "तिचे शरीर तापल्यासारखे झाले होते. लाल तोंडाचे अनेक सरडे अंगात हिंडत असल्याप्रमाणे ते शहारले होते." – स्पर्श प्रतिमा (षलॉट, पारवा पृ. 52)

एखादी प्रतिमा जाणीवपूर्वक पुन्हा-पुन्हा वापरली म्हणजे तिचे प्रतीकात रुपांतर होते. प्रतिमा व प्रतीक यांचा संकर ते आपल्या कथासृष्टीत करतांना दिसतात.

रक्त चंदन या कथासंग्रहातील 'वस्त्र' ही कथा. या कथेत वस्त्र विणकामाची प्रतिमा प्रतीकरूप धारण करतांना दिसते. जी. एं. नी मिस डिसोज्ञाच्या आयुष्यातील अर्थहीनपणा, वांझपणा, निराधारपणा यावर वस्त्र विणकामाच्या प्रतीकाने प्रकाश टाकला.

उदा :- "एखादे वस्त्र विणून झाले की मात्र त्याचा उपयोग काय, ते कुणाला द्यायचे, हा तिच्यापुढे प्रश्न पडे." (वस्त्र पृ. 107)

"शांता पै मुळे टाके चुकले, दोनदा लोकर तुटली..." (तत्रैव पृ. 108)

जी. एं. नी प्रतिमांची पुनरावृत्ती करून केंद्रवर्ती प्रतिमेला प्रतिकात्मक अर्थ प्राप्त करून दिला. यामुळेच त्यांची कथा मराठी कथाविश्वात लक्षणीय ठरली.

5) रंगसंवेदना

जी. एं. च्या कथाविश्वात रंगसंवेदना प्रकट करणारे शब्द आहेत. ही रंगांची जाणीव एक आंतरिक जाणीव आहे. ती खरोखरच अपूर्व अशी आहे. त्यांच्या कथासंग्रहाची नावे निळासावळा, पारवा, हिरवे रावे, रक्तचंदन, काजळमाया अशी आहेत. ही कथासंग्रहाची शीर्षकेच रंगाची संवेदना प्रकट करतात. ही रंगाची उघळण म्हणजे "जी. एं. च्या वृत्तीचे रंग आहेत, त्यांच्या कथेच्या वृत्तीचे रंग आहेत." असे पंडित आवळीकरांना वाटते. मानवी जीवन व्यवहारात दडलेला चैतन्यकंद जी.एं. ना रंग या मूलतत्वांनी परिपूर्ण असा दिसतो. म्हणूनच त्यांच्या कथेत रंगांची उघळण करणारे शब्द जीवनाचा अंतिम शोध घेतांना दिसतात.

6) प्राणिजगत आणि वनस्पतीसृष्टी

जी. एं. च्या अनेक कथात वनस्पतीसृष्टी व प्राणिजगताचे बाहूल्य विपूल प्रमाणात दिसून येते. प्राण्यांमध्ये कुत्रा, सरडा, मांजर, गाय, साप, आळी, बोकड, तर वनस्पती सृष्टीत डाळींब, कापूस, मक्याचे रोप, काकडी, मोगरा, दोडकी, केवडा, जाई, केळी, जास्वंद, चाफा अशा प्राणि वनस्पती सृष्टीची जीवंत प्रतिमा आपल्या कथांतून साकारतात. या प्रतिमांमधून ते जीवनावर भाष्य करून जीवनदर्शन घडवितात व कथेला एक सक्षमता, प्रत्ययकारित्व प्राप्त करून देतात. "जी. एं. चे कथाविश्व माणसांप्रमाणेच वनस्पतीसृष्टी व प्राणीसृष्टी यांनीही मोठे संपन्न आहे. कधी-कधी तर

माणसांच्या सृष्टीपेक्षा ही दुसरी सृष्टीच अधिक बहुविध व सचेतन वाटावी इतकी संपन्न आहे. जी. एं. नी रेखाटलेल्या अनेक व्यक्तींची कुठल्यातरी पाळीव प्राण्यांशी मोठी गाढ सलगी आहे आणि हे प्राणी व त्यांना जवळ करणारी ती माणसे कुठल्या ना कुठल्यातरी झाडाझुडपाशी मैत्री करून आहेत. मात्र या वनस्पतीसृष्टीचा व प्राणीजगताचा उपयोगकाही केवळ या कथांना एक पार्श्वभूमी निर्माण करण्याकरताच केला जात नाही. उलट तिचा मनावर नेमका विरोधी परिणाम होतो. या कथाविश्वातील प्राणी, झाडेझुडपे आणि वृक्ष हेच इतके जीवंत होऊन उभे राहतात, आपले अस्तित्त्व इतक्या खोलवर तीव्रपणाने पोहोचवतात की, त्यांच्याशी निगडीत झालेली माणसे व त्यांचे जिणे त्या मानाने अतिषय खुजे व ठेंगणे वाटू लागते.⁴ प्राणीसृष्टी व वनस्पतीसृष्टी या प्रतिमा पात्रांच्या स्वभावाच्या प्रतिमा होऊन माणसांच्या हिंस्त्र पशुत्वाबरोबरच मानवी कोमल भाव, मानवी आयुष्यातील क्षणभर सुगंध, शारीरिक-मानसिक अस्वस्थता परिणत करतांना दिसतात.

7) प्रमाणभाषा व बोलीभाषेचा वापर

जी. एं. ची कथा विषिष्ट प्रदेशाच्या परिसरातील कथा आहे. जी.एं. नी बहुतेक निवेदनासाठी प्रमाण भाषेचा वापर केलेला आहे. परंतु बऱ्याचदा कथाआषयाच्या, पात्रचित्रणाच्या गरजेनुसार बोलीरुपांची योजनाही त्यांच्या कथेत दिसून येते.

उदा.

“लखम्या, लाथ मारीन तर रगत ओकषील, सरक मागं”

(बळी, पारवा, पृ. 76)

“आंब्या! तू पहिल्यापासून अगदी शेंबूडकिडा आहेस बघ!”

(राधी, रक्तचंदन, पृ. 74)

त्यांची कथा महाराष्ट्र व कर्नाटक यांच्या सीमेवरील प्रदेशात घडत असल्यामुळे तेथील कानडी भाषेचा प्रभाव असलेली बोली संवादासाठी वापरलेली आहे. या बोलीभाषेतून त्या प्रदेशातील पात्रांच्या वृत्ती-प्रवृत्ती व मनोविश्वाचे दर्शन कथेत घडते.

म्हणी व वाक्प्रचार याचा वापरही त्यांच्या कथेत दिसून येतो. ‘काकणं पिचायची घागरीवर आणि पाल चिंगरायची दारावर’, ‘दुकान आहे लंगोटीएवढं आणि दिमाख बघावा तर पैठणीचा’ त्याचप्रमाणे गुडगुडगंगाई, लुगडी महाराज, अमाषी (व्यक्तिमत्त्वसूचक विशेषणे), ‘हुच्च S’, हाळ, भावी यासारखे कन्नड शब्द वापरून कथेतील प्रादेशिकता आधोरेखित करतात.

8) उपमा आणि रूपके

जी. एं. च्या लिखाणाचा किंवा त्यांच्या शैलीचा विशेष म्हणजे उपमा आणि रूपके याचा वापर हा होय. साहित्य म्हणजे वास्तव जीवनाचे पुनर्रचित रूप. ते स्वयंपूर्ण असते पण वेगळ्या अंगाने वास्तवाला जोडलेले असते. उपमा आणि रूपकात वास्तवाची ही पुनर्रचना करून नवीन वास्तव निर्माण करण्याचे कार्य असते. त्यामुळेच त्यांनी आपल्या कथेत उपमा आणि रूपकांचा वापर करून कथेचे लेखन कसदार केले.

उदा.

१. माझं आयुष्य - एखाद्या मुसळासारखं

२. अगदी ओढून बांधलेले केस –कोळयांच्या जाळांप्रमाणे
३. नवरा – पुष्ट आळीप्रमाणे खायला सोकावलेला
४. चेहरा – डाळिंबासारखा लालबुंद

अशा अनेक वाङ्मयीन वैशिष्ट्यांनी परिपूर्ण असलेली जी.ए. ची कथा मराठी कथासृष्टीत आपले स्थान कायम टिकवून आहे. व्यक्तिजीवनाची व्यामिश्रता, प्रतिमासृष्टीची अपूर्व किमया, प्रभावी कल्पकता आणि आगळीवेगळी शब्दकळा या प्रकृतीधर्मानुसार त्यांनी लेखन केले त्यामुळे "जी. ए. गेले पण त्यांनी मराठी कथा श्रीमंत केली"⁵ हे रा. ग. जाधवांचे विधान जी. ए. च्या वाङ्मयीन वैशिष्ट्यावर प्रकाश टाकणारे असेच आहे.

संदर्भ ग्रंथ

१. गाडगीळ, गंगाधर, आजकालचे साहित्यिक, उत्कर्ष प्रकाशन, पुणे दु. आ. 1990, पृ. 44
२. देशपांडे, धों. वी., जी. ए. च्या कथा: एक अन्वयार्थ, मौज प्रकाशन, मुंबई प्र. आ. 1990 पृ. 25
३. कुल्ली, स. त्र्यं., जी. ए. जीवनदृष्टी आणि प्रतिमासृष्टी, विजय प्रकाशन, नागपूर प्र. आ. 1990, पृ. 176
४. आचवल, माधव, जास्वंद, मौज प्रकाशन, मुंबई प्र. आ. 1974, पृ. 107
५. जाधव, रा. ग., डोहकाळीम्यात डोकावतांना, कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन, पुणे, प्र. आ. 1988, पृ. 15